

УДК 343.982.4

Н.О. ТІМОШЕНКО, канд. юрид. наук,
Донецький юридичний інститут Луганського
державного університету внутрішніх справ імені
Е.О. Дідоренка

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОБЛЕННЮ ДОКУМЕНТІВ, ПЕЧАТОК, ШТАМПІВ ТА БЛАНКІВ, ЇХ ЗБУТУ ТА ВИКОРИСТАННЮ, ВЧИНЕНИХ ПОВТОРНО

Ключові слова: повторність, підробка, кваліфікуюча ознака складу злочину

Одним із багатьох факторів, який ускладнює реалізацію управлінської функції держави, є наявність зовнішніх втручань у порядок управління, в тому числі шляхом перекручення інформації в документах, які засвідчують юридично значимі факти. Суспільна небезпечність підроблення документів полягає у тому, що така поведінка завдає шкоду нормальній управлінській діяльності, порушує суспільні відносини у сфері документообігу, тим самим заважаючи компетентним управлінським органам та їх посадовим особам об'єктивно судити про дійсні права і обов'язки громадян, що, в свою чергу, може потягти прийняття ними незаконних рішень.

Актуальності набувають наукові дослідження питань кримінальної відповідальності за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів, які недостатньо опрацьовані в теоретичному плані, не дістали належного нормативного вирішення, потребують розв'язання на рівні правозастосовної практики.

В науці кримінального права завжди приділялась значна увага питанням кримінально-правової охорони управлінських відносин і, зокрема, відносин у сфері документообігу. Особливості кримінальної відповідальності за підроблення документів, печаток, штампів та

бланків, їх збут, використання підроблених документів, досліджувались такими вченими, як П.П. Андрушко, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, М.І. Панов, С.С. Тучков, М.І. Хавронюк, О.А. Чумаков, С.Д. Шапченко, Н.М. Ярмиш та іншими. Водночас питання, пов'язані з повторністю як кваліфікуючою ознакою складу злочину, передбаченого ч.2 ст.358 Кримінального кодексу України (далі – КК України), в науці кримінального права України досліджені недостатньо. Значна частина питань розглядається авторами на рівні коментування, і як правило, висвітлена дещо фрагментарно.

Вищезазначене зумовлює постановку такої мети запропонованої статті: дослідження повторності, як кваліфікуючої ознаки складу злочину, передбаченого ч.2 ст.358 Кримінального кодексу України.

Для досягнення цієї мети були визначені такі основні завдання: 1) дослідити теоретичні положення щодо кваліфікуючих ознак складу злочину та повторності як окремого їх виду; на підставі кримінально-правового аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ч.2 ст.358 КК України запропонувати шляхи вдосконалення чинного кримінально-правового законодавства. Наукова новизна запропонованої роботи полягає в обґрунтуванні висновку про доцільність визнання підроблення документів, печаток, штампів та бланків повторним не тільки у випадку його вчинення після такого ж злочину, але й після злочину, передбаченого ст.357 КК України. Враховуючи викладене, ч.2 ст.357 КК України запропоновано доповнити кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину повторно», а ст.357 КК України – приміткою, у якій дати визначення відповідної ознаки.

Відповідно до ч.1 ст.32 КК України, повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу. Варто також звернути увагу й на положення ч.3 ст.32 КК України, в

якій зазначено, що вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Важливе значення з точки зору розуміння інституту повторності мають також і положення ч.2 ст.32 КК України, яка відмежовує повторність злочинів від одиначного продовжуваного злочину, та ч.4 ст.32 КК України, яка вказує на кримінально-правові ситуації, за яких повторність відсутня. Очевидно, слід погодитись з С.Д. Шапченком, який, виходячи зі змісту ст.32 КК України, виділяє наступні ознаки повторності: а) особа вчиняє два або більше діяння неодноразово; б) вчинені діяння у поєднанні з іншими обставинами утворюють окремі склади злочинів; дані діяння не є елементами продовжуваного чи складного злочину; в) вчинені діяння кваліфікуються як окремі злочини одного виду (тотожні злочини) або як однорідні злочини; при цьому однорідні злочини можуть утворювати повторність лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК України 1960 р. чи КК України 2001 р.; не впливають на наявність чи відсутність повторності факт вчинення незакінченого злочину, факт вчинення злочину у співучасті чи одноособово, факт засудження особи за один чи кілька злочинів, що утворюють повторність; г) відповідно до ч.4 ст.32 КК України не повинен розглядатись як елемент повторності злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності або за який судимість було погашено чи знято [1, с.73].

В цілому погоджуючись з позицією С.Д. Шапченка, додамо до вищезазначених ознак наступне. У ст.32 КК України відсутня пряма вказівка про те, що повторність можуть утворювати закінчений та незакінчений злочини, злочин вчинений у співучасті та злочин вчинений одноособово.

Частина 4 ст.32 КК України визначає випадки (ситуації), в яких злочин не може визнаватись елементом повторності. У даному законодавчому приписі мова йде фактично про два випадки: 1) звільнення особи від кри-

мінальної відповідальності; 2) погашення або зняття судимості. Очевидно, що даний перелік не є вичерпним. Зокрема, окремі автори вказують, що не може визнаватись елементом сукупності декриміналізоване діяння. Г.А. Крігер зазначає, що не утворюють повторності два діяння, одне з яких було припинено особою з власної волі (фактично мала місце добровільна відмова) [2, с.213]. Принципово погоджуючись з тим, що у зазначених випадках буде відсутня повторність злочинів, не можна водночас погодитись із тим, що наведені кримінально-правові ситуації однорідні до тих, про які йде мова в ч. 4 ст.32 КК України. У межах даного нормативного припису йдеться про ситуації, коли діяння особи у поєднанні з іншими фактичними обставинами становить собою злочин певного виду, а у випадках, що наводяться в кримінально-правовій літературі, мова йде про ситуації, коли поведінка особи не є різновидом злочинної поведінки, а тому питання про повторність злочинів у даному випадку не повинна поставати взагалі. У зв'язку з цим більш коректною видається думка І.Б. Агаєва, який вважає, що повторність злочинів відсутня, якщо по одному з двох вчинених злочинів є обставини, що виключають кримінально-правові наслідки [3, с.43].

У ч.3 ст.32 КК України відображені ситуації, коли особа вчиняє кілька злочинів, нормативні моделі яких включають кілька однакових або подібних ознак. Відзначимо, що вперше поняття однорідних злочинів було визначено у Постанові № 17 Пленуму Верховного суду СРСР від 03.12.1962 р. «Про практику призначення судами покарання у випадку вчинення нового однорідного або не менш тяжкого злочину». У даному джерелі зазначалося, що однорідними слід було вважати такі злочини, котрі були спрямовані на один або подібні об'єкти та обидва були вчинені умисно чи обидва з необережності. Подібне визначення «однорідних злочинів» стало домінуючим у кримінально-правовій доктрині [4, с.296; 5]. Принциповою відмінністю повторності однорідних злочинів від повторності

тотожних злочинів, відповідно до ч.3 ст.32 КК України, є те, що повторність однорідних злочинів виникає виключно у випадках, передбачених в Особливій частині КК України. На думку С.Д. Шапченка, подібна вказівка може відображатися в Особливій частині КК України наступним чином: а) статті, які передбачають відповідальність за певні злочини, прямо вказані в примітці, що визначає зміст ознаки «повторно»; б) статті, які передбачають відповідальність за певні злочини, прямо вказані у формулюванні типу «...особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений...»; в) формулюванням типу «...особою, яка раніше вчинила...», яке хоч і не містить вказівки на конкретні статті Особливої частини КК України, але по суті стосується кількох однорідних злочинів; г) однорідність злочинів зумовлена п.17 Прикінцевих та Перехідних положень КК України 2001 р. [1, с.71]. Необхідно звернути увагу на те, що в теорії кримінального права існують й інші погляди на поняття «тотожні злочини» та «однорідні злочини», а, отже, й на розуміння видів повторності злочинів. Зокрема, Г.Г. Криволапов розглядає як однорідні злочини, ознаки яких утворюють основний та кваліфікований склади (наприклад, умисне вбивство та умисне вбивство з обтяжуючими обставинами), а як різні – крадіжку та грабіж [6, с.150–151]. У такому випадку ситуації, які традиційно розглядалися як прояв повторності тотожних злочинів, слід розглядати як прояв повторності однорідних злочинів, а ситуації, що розглядалися як прояв повторності однорідних злочинів, – як прояв повторності різних злочинів.

Аналіз загальнотеоретичних положень щодо поняття повторності злочинів, дає підстави стверджувати, що у ч.2 ст.358 КК України йдеться про повторність злочинів одного виду, яку ми будемо називати повторністю тотожних злочинів. З урахуванням загальних характеристик повторності злочинів як окремої форми їх множинності, та специфічних ознак складу злочину, який є предметом нашого розгляду, вважаємо, що повторність як

кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ч.2 ст.358 КК України, має місце за таких умов: а) особа вчиняє декілька (два або більше) раз неодноразово діяння по підробленню документів, печаток, штампів або бланків; б) вчинені діяння у поєднанні з іншими обставинами утворюють окремі склади злочинів; ці діяння не є елементами продовжуваного чи складного злочину; в) вчинені діяння кваліфікуються як окремі злочини одного виду (тотожні злочини). При цьому повторність буде наявна як у тих випадках, коли окремі злочини самі по собі не містять обтяжуючих обставин (наприклад, суб'єкт двічі вчинив так зване «просте» підроблення документів), так і у випадках, коли один із злочинів вчинений за наявності обтяжуючих обставин, а інший – ні (наприклад, підроблення в одному випадку було вчинено суб'єктом одноособово, а в другому – у складі групи осіб за попередньою змовою), а також – коли обидва посягання містять обтяжуючі обставини; г) не впливають на наявність чи відсутність повторності факт вчинення незакінченого злочину, факт вчинення злочину у співучасті чи одноособово, факт засудження особи за один чи кілька злочинів, що утворюють повторність; д) відповідно до ч.4 ст.32 КК України не повинен розглядатись як елемент повторності злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності або за який судимість було погашено чи знято.

При кваліфікації поведінки особи, в діях якої вбачається ознака повторності злочинів, суди повинні виходити із необхідності інкримінування їй ч.2 ст.358 КК України. Проте, треба мати на увазі, що теорія кримінального права, а також правозастосовна практика допускає поєднання в діях суб'єкта декількох форм множинності (зокрема, сукупності злочинів та їх повторності).

У ч.1 ст.33 КК України зазначається, що сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено. З інвер-

сійного тлумачення змісту цього положення впливає, що сукупність відсутня у разі вчинення злочинів, передбачених однією частиною однієї статті Особливої частини КК України. Отже, у разі вчинення суб'єктом декількох самостійних випадків підроблення документів, печаток, штампів чи бланків, або їх збуту, за наявності у кожному випадку обтяжуючих обставин, передбачених ч.2 ст.358 КК України, його поведінка сукупності злочинів не утворює, а утворює лише повторність. Наприклад, якщо суб'єкт двічі вчинив підроблення документів у складі групи осіб за попередньою змовою, його дії слід кваліфікувати лише за ч.2 ст.358 КК України.

Більш проблематичною виглядає кваліфікація декількох окремих злочинів, які самі по собі не містять обтяжуючих обставин (наприклад, суб'єкт двічі вчинив так зване «просте» підроблення документів). Отже, в першому випадку поведінка особи відповідає ознакам юридичного складу злочину, передбаченого ч.1 ст.358 КК України, а в другому (і наступних), з урахуванням повторності злочинів – складу, про який йдеться у ч.2 ст.358 КК України. За буквальним розумінням ч.1 ст.33 КК України злочини, які передбачені різними частинами однієї і тієї ж статті Особливої частини КК України, завжди утворюють сукупність, оскільки якихось винятків у цьому плані закон не передбачає.

Водночас у правозастосовній практиці, що склалась на базі КК України 1960 р., окремі кримінально-правові ситуації вирішувались по-іншому. Так, в абз.2 п.24 постанови Пленуму ВСУ від 25.12.1992 р. № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» вказувалось: «Два і більше розбоїв з метою заволодіння приватним майном при відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за ч.2 ст.142 КК України. Додатково кваліфікувати перший злочин ще й за частиною першою цієї статті не потрібно» [7, с.92]. Так само мала здійснюватись кваліфікація й інших корисливих злочинів проти приватної власності (див. абз. 3 п. 23 постанови) [7, с.91].

Подібний підхід до зазначених ситуацій Пленум ВСУ рекомендує застосовувати і після набрання чинності КК України 2001 р. Зокрема, в абз.1, 2 п.15 постанови Пленуму ВСУ від 26.04.2002 р. № 5 «Про судову практику в справах про хабарництво» вказується: «При вирішенні питання про повторність злочинів, передбачених статтями 368 та 369 КК України, слід керуватись пунктом 3 примітки до ст.368 КК України.

Цією ознакою охоплюються як перший, так і наступний злочини, тому кваліфікувати перший з них додатково ще й за ч.1 ст.368 чи 369 КК України не потрібно. Це не стосується тих випадків, коли одні злочини були закінченими, а інші – ні, і випадків, коли особа одні злочини вчинила як виконавець, а інші – як організатор, підбурювач або пособник, оскільки незакінчені злочини і злочини, які особа вчинила не як виконавець, повинні одержувати окрему кваліфікацію з посиланням на відповідну частину ст.15 чи ст.27 КК України» [7, с.176].

Даючи оцінку подібного підходу як некоректного, такого, що не відповідає чинному законодавству, ми погоджуємось з С.Д. Шапченком, який вказує, що в межах відповідного кваліфікованого складу злочину повторність стає ознакою, що характеризує спеціального суб'єкта злочину, і в такій якості в принципі не повинна охоплювати попередній злочин [1, с.77]. Отже, кваліфікація декількох випадків підроблення документів, печаток, штампів чи бланків, а так само їх збуту, які самі по собі не містять обтяжуючих обставин, на нашу думку, має відбуватись за ч.1 ст.358; ч.2 ст.358 КК України – тобто з урахуванням і сукупності, і повторності злочинів.

Також погоджуємося з А.А. Стрижевською, яка пропонує нову редакцію наведених вище положень постанов Пленуму ВСУ від 25.12.1992 р. № 12 та від 26.04.2002 р. № 5, з тим, щоб привести їх у відповідність до вимог чинного кримінального законодавства [8, с.15–16].

Завершуючи аналіз кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину повторно», передбаченої

у ч.2 ст.358 КК України, зауважимо, що, на нашу думку, доцільним було би визнання підроблення документів, печаток, штампів та бланків повторним не тільки у випадку його вчинення після такого ж злочину, але й після злочину, передбаченого ст.357 КК України. Обґрунтовуючи таку пропозицію, слід зазначити, що, по-перше, ці злочини тотожні за об'єктом і предметом, мають схожу за змістом суб'єктивну сторону і, по-друге, в практиці правоохоронних органів підроблення вказаних предметів часто зустрічається разом з їх знищенням, пошкодженням або приховуванням.

Враховуючи викладене, ч.2 ст.357 КК України ми пропонуємо доповнити ознакою «вчинення злочину повторно» та передбачити до цієї статті примітку такого змісту: «Повторним у статтях 357 та 358 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями».

ЛІТЕРАТУРА

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. :

А.С.К., 2005. – 848 с.

2. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества / Кригер Г. А. – М., 1974. – 320 с.

3. Агаев И. Б. Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость : монография / Агаев И. Б. – М., 2003. – 200 с.

4. Кримінальне право України: Загал. Частина : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 512 с.

5. Орел Л. Е. О понятии однородного преступления / Орел Л. Е. // Правоведение. – 1965. – № 3. – С. 71–77.

6. Уголовное право. (Общая часть) : учебник / отв. ред. Н. И. Ветров, Ю. И. Ляпунов. – М. : Новый Юрист, 1997. – 584 с.

7. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка ; упоряд. П. П. Пилипчук. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 408 с.

8. Стрижевська А. А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. А. Стрижевська. – К., 2007. – 20 с.

Тимошенко Н. О. Проблеми кримінально-правової протидії підробленню документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використанню, вчинених повторно / Н. О. Тимошенко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 873–877 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tnovvp.pdf>

На основі аналізу теоретичних положень досліджується повторність, як кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ч.2 ст.358 Кримінального кодексу України. Пропонуються шляхи вдосконалення чинного кримінально-правового законодавства.

Тимошенко Н.А. Проблемы уголовно-правового противодействия подделке документов, печатей, штампов и бланков, их сбыта и использования, содеянных повторно

На основе анализа теоретических положений исследуется повторность, как квалифицирующий признак состава преступления, предусмотренного ч.2 ст.358 Уголовного кодекса Украины. Предлагаются пути усовершенствования действующего уголовно-правового законодательства.

Timoshenko N.O. Problems of Criminally-Legal Counteraction to Forging of Documents, the Seals, Stamps and Forms, Their Sale and Use, Executed Repeatedly

In the article explored, as a characterizing sign of corpus delicti, foreseen Part 2 item 358 of the Criminal code of Ukraine. The ways of perfection of current criminal-law legislation are offered.